

Docentenhandleiding

Educatieve lesbrief '*De Tweede Wereldoorlog dichterbij*'
in de gemeente Stadskanaal (2019)

**GRONINGER
ARCHIEVEN**

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Hoofdstuk 1 - Dagelijks leven	4
Hoofdstuk 2 - Collaboratie	6
Hoofdstuk 3 - Jodenvervolging	7
Hoofdstuk 4 - Verzet.....	8
Hoofdstuk 5 - Bevrijding.....	10
Hoofdstuk 6 - Herinnering.....	11

Inleiding

Beste docent,

Deze docentenhandleiding behoort tot de educatieve lesbrief 'De Tweede Wereldoorlog dichterbij' in de gemeente Stadskanaal, uitgegeven in 2019. De lesbrief is een aanvulling op het gelijknamige educatieprogramma dat in het voorjaar van 2019 is uitgevoerd op basisscholen in de gemeente Stadskanaal.

De lesbrief 'De Tweede Wereldoorlog dichterbij in de gemeente Stadskanaal' omvat een zestal hoofdstukken met verschillende thema's: Dagelijks leven, Collaboratie, Jodenvervolgung, Verzet, Bevrijding en Herinnering. Bij elk hoofdstuk staan een aantal vragen die de kinderen kunnen maken. Er zijn vragen die in de tekst opgezocht kunnen worden, maar er zijn ook vragen waar de kinderen zelf over na moeten denken.

Het is de bedoeling dat de teksten en vragen leiden tot gesprekken in de klas over de invloed van oorlog en vrede op je eigen leven en dat van een ander.

Stichting Oorlog- en Verzetscentrum Groningen (OVCG)

Website: www.ovcg.nl

Contact: info@ovcg.nl

Hoofdstuk 1 - Dagelijks leven

Vraag 1: Waarom werden Nederlandse soldaten aan het begin van de oorlog vrijgelaten?

Antwoord

De Duitsers wilden de schijn ophouden dat ze niet vijandig waren. Ze probeerden de Nederlanders voor zich te winnen, zodat ze bij het Duitse Rijk zouden willen horen.

Vraag 2: Waarom gingen producten in Nederland op de bon?

Antwoord

Er was tijdens de oorlog schaarste. Er was gebrek aan veel producten en levensmiddelen. Door een systeem van distributiebonnen en bonkaarten werden de schaarse producten verdeeld over de bevolking. Deze bonnen waren persoonsgebonden.

Vraag 3: Wat zijn surrogaatproducten? Noem een aantal voorbeelden.

Antwoord

Surrogaatproducten vervingen producten, die niet geproduceerd konden worden, omdat er geen grondstoffen meer voor waren. Grondstoffen kwamen veelal van overzeese gebieden (zoals koffiebonen) en door de oorlog was er ook een zeeoorlog gaande. Reizen werd risicovol en daarom stakte de handel. De surrogaatproducten werden van een alternatief materiaal of grondstof gemaakt. Zo werd surrogaatkoffie van granen gemaakt, schoenen van karton, zeep van klei en brood werd met aardappelmeel geproduceerd.

Vraag 4: Noem drie dingen die veranderden op school tijdens de oorlog.

Meerdere antwoorden mogelijk:

- verplichte Duitse les;
- bepaalde lesboeken werden verboden;
- NSB-leraren kregen soms voorrang;
- scholen moesten in de winter vaak sluiten vanwege de kou en het gebrek aan brandstof;
- scholen werden soms gevorderd voor andere doeleinden waardoor kinderen niet naar school konden.

Vraag 5: Wat hield de Spertijd in?

Antwoord

De Spertijd was een maatregel van de Duitsers. Nederlanders mochten na acht uur 's avonds niet meer op straat komen, tenzij ze daar een speciale vrijstelling voor hadden.

Vraag 6: Waarom werden de klokken uit de torens van de kerken in Onstwedde gehaald?

Antwoord

De klokken werden gevorderd, zodat het metaal gebruikt kon worden om wapens of kogels van te maken. Dit gebeurde met alle kerkklokken in heel Nederland.

Vraag 7: Hoe belangrijk was een radio voor de mensen in de oorlog?

Antwoord

Veel mensen vonden het belangrijk om een radio te hebben tijdens de oorlog. Op die manier konden ze in het geheim nieuws krijgen over hoe de strijd tegen de Duitsers ging, bijvoorbeeld dankzij de verboden zender Radio Oranje (vanuit Londen uitgezonden). Het verzet ontving ook geheime

berichten via de radio. De bevolking liep echter groot risico door in het geheim naar de radio te luisteren, want hiervoor kon de bezetter je een straf geven. Veel mensen leverden daarom voor de zekerheid hun radio in.

Vraag 8: Waarom werden mannen verplicht om in Duitsland te werken?

Antwoord

In Nederland werden mannen opgeroepen voor de 'Arbeidsinzet'. Er was een groot tekort aan arbeiders in Duitsland. Veel Duitse mannen waren dienstplichtig en moesten in het Duitse leger (*Wehrmacht*) of kozen vrijwillig voor de SS. Voor de oorlogsvoering was veel oorlogsmateriaal nodig en dus veel mensen nodig voor de talloze fabrieken. Vanuit Nederland werden duizenden Nederlandse mannen tewerkgesteld.

Vraag 9: Waarom kregen bijvoorbeeld boeren een vrijstelling voor de Arbeidsinzet?

Antwoord

Mensen die belangrijk en onmisbaar werk deden in Nederland konden vrijgesteld worden van de Arbeidsinzet. Boeren waren belangrijk voor de voedselproductie.

Vraag 10: Waarom denk je dat veel mannen onderdoken? En waarom denk je dat anderen zich toch aanmeldden voor werk in Duitsland?

Antwoord

Veel mannen wilden de Duitsers niet helpen door voor hen te werken. Ook konden de omstandigheden in fabrieken of dwangarbeiderskampen zwaar en gevaarlijk zijn. Maar het was niet altijd makkelijk een onderduikplek te vinden en door onder te duiken bracht je jezelf én anderen in gevaar. De keuze om wel of niet te gaan werken voor de Arbeidsinzet was niet eenvoudig.

Vraag 11: Waarom was er verplichte verduistering in bezet Nederland?

Antwoord

Geallieerde vliegtuigen vlogen over Nederland om steden en fabrieken in Duitsland te bombarderen. Het moest overal donker zijn, zodat de vliegtuigen niet zouden kunnen zien waar de steden lagen en dus minder goed de weg konden vinden.

Vraag 12: Hoe kwam het dat er wel eens bommen op de gemeente vielen tijdens de oorlog?

Antwoord

De geallieerde vliegtuigen werden vaak in de lucht aangevallen door de Duitsers en soms moesten ze hun bommen laten vallen om te ontkomen aan de luchtgevechten.

Vraag 13: Waarom werden Rotterdamse kinderen in de eerste oorlogsjaren naar Stadskanaal gestuurd?

Antwoord

De kinderen hadden het bombardement van Rotterdam in mei 1940 meegemaakt en leefden vaak in moeilijke omstandigheden. In Stadskanaal konden ze even tot rust komen.

Vraag 14: Waarom werden tijdens de hongerwinter kinderen naar Stadskanaal gebracht?

Antwoord

Tijdens de hongerwinter was er hongersnood in het westen van het land (de huidige Randstad). Daarom werden duizenden kinderen naar het noorden en oosten van het land gebracht, omdat daar meer eten was.

Hoofdstuk 2 - Collaboratie

Vraag 15: Wat is een dictator?

Antwoord

Een dictator is een leider die alle macht heeft (alleenheerschappij). Alleen de dictator bepaalt nog wat wel en niet mag.

Vraag 16: Waarom kwam Adolf Hitler aan de macht?

Antwoord

Na de Eerste Wereldoorlog was Duitsland als verliezend land heel arm geworden en veel mensen waren werkloos. Hitler beloofde dat hij van Duitsland weer een rijk en sterk land zou maken. De bevolking koos in 1933 voor hem als nationale leider. Daarna trok Hitler alle macht naar zich toe.

Vraag 17: Wat is een collaborateur?

Antwoord

Een collaborateur is iemand die met de vijand samenwerkt. In de oorlog werkte de politieke partij de NSB (Nationaal Socialistische Beweging) samen met de Duitse bezetter.

Vraag 18: Waarom denk je dat jeugdgroepen als de Jeugdstorm werden opgericht?

Antwoord

De NSB wilde ook een jeugdgroep voor hun leden. Kinderen van NSB'ers konden zo op jonge leeftijd worden geschoold in de nazi-ideeën van Hitler en om deze visie na te leven. De Jeugdstorm is vergelijkbaar met de Duitse kinderbeweging 'Hitlerjugend'.

Vraag 19: In hoeverre was Jacob Maarsingh een collaborateur? Waarom wel of waarom niet?

Antwoord

Jacob Maarsingh werkte met de Duitsers samen. Hij was een hele belangrijk man binnen de NSB en had invloed op bijvoorbeeld de benoeming van (NSB-)burgemeesters. Maar het lijkt erop dat hij nooit actief mensen heeft verraden.

Vraag 20: Met welk dilemma kreeg burgemeester Gerrits te maken?

Antwoord

Zijn dilemma was: ontslag nemen om niet met de Duitsers te hoeven samenwerken óf burgemeester blijven en proberen toch nog wat invloed te hebben op wat er in de gemeente gebeurde.

Vraag 21: Wat veranderde er toen Fransema burgemeester werd?

Antwoord

Burgemeester Gerrits had nog geprobeerd om zich te verzetten tegen sommige maatregelen van de Duitsers of om mensen te helpen. Maar Fransema was een NSB-er en dwong het personeel om alles uit te voeren wat de Duitsers wilden.

Vraag 22: Waarom was het Scholtenhuis in de stad Groningen berucht?

Antwoord

Het Scholtenhuis was het hoofdkwartier van de *Sicherheitsdienst*. Als mensen na hun arrestatie daarheen gebracht werden, werden ze vaak op een verschrikkelijke manier verhoord en gemarteld.

Daarna eindigden ze vaak in gevangenschap (in een gevangenis of in een concentratiekamp) of werden doodgeschoten (gefusilleerd).

Vraag 23: Waarom werd Jan Alsema ‘de schrik van de Veenkoloniën’ genoemd?

Antwoord

Jan Alsema werd ‘de Schrik van de Veenkoloniën’ genoemd omdat hij heel fanatiek jacht maakte op mensen in dat gebied. Hij hield razzia’s en klopjachten. Tientallen mensen werden door hem gearresteerd. Hij werkte ook nauw samen met Duitsers op het Scholtenhuis.

Hoofdstuk 3 - Jodenvervolging

Vraag 24: Waarom kwamen joodse vluchtelingen uit Duitsland asiel vragen in Nederland?

Antwoord

Hitler gaf joden de schuld van de economische crisis in Duitsland en zorgde ervoor dat de bevolking joden als minderwaardig gingen zien. Dit leidde tot geweld en anti-Joodse maatregelen. Veel joden voelden zich niet meer veilig in Duitsland en vluchtten tijdens de jaren dertig naar Nederland.

Vraag 25: Waarom moesten joden zich laten registreren tijdens de Duitse bezetting?

Antwoord

De Duitsers wilden dat er een duidelijke administratie was van wie wel en niet joods was. Dit maakte het makkelijker om anti-Joodse maatregelen uit te voeren en uiteindelijk de joden op te pakken.

Vraag 26: Noem twee anti-joodse maatregelen die door de Duitse bezetter werden ingevoerd.

Meerdere antwoorden mogelijk

- Joden mochten niet meer in openbare gelegenheden komen;
- Joden moesten fietsen en radio’s inleveren (veel eerder dan andere Nederlanders);
- Joden moesten een Jodenster dragen en in het persoonsbewijs een J hebben;
- Joodse kinderen mochten niet meer naar een gewone school, maar naar een joodse school.

Vraag 27: Waarom voerde de Duitse bezetter deze maatregelen in?

Antwoord

De Duitse bezetters wilden joden uitsluiten van het normale dagelijkse leven en hen isoleren van de rest van de bevolking. Hierna zou concentratie (in onder andere kamp Westerbork en kamp Vught) en deportatie naar het oosten van Europa volgen.

Vraag 28: Waarom werd joden voorgehouden dat ze in het kader van de Arbeidsinzet in Duitsland zouden gaan werken?

Antwoord

Dit werd verteld zodat joden zich sneller zouden aanmelden voor de zogenaamde Arbeidsinzet in plaats van dat ze zouden onderduiken.

Vraag 29: Wat wordt verstaan onder de Holocaust / Shoah?

Antwoord

De Holocaust, ook wel Shoah of Shoa genoemd, is de systematische Jodenvervolging en genocide op zes miljoen joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het woord ‘holocaust’ betekent ‘brandoffer’.

Vraag 30: Wat denk je dat de reden is dat de familie Menkel geen onderduikadres kon vinden?

Antwoord

Er kunnen meerdere redenen voor zijn. Het kan zijn dat mensen hen geen onderdak wilden geven, omdat het te gevaarlijk was. Of omdat ze geen goede schuilplaats voor hen hadden. Ook was het vaak zo dat mensen geen onderduikers wilden opnemen als ze geen geld hadden. Het kostte namelijk geld en distributiebonnen om mensen te onderhouden. *Het doel van deze vraag is dat kinderen erover nadenken hoe moeilijk het voor joden was om een goede onderduikplek te vinden.*

Vraag 31: Waarom ging Lammigje Drenth in het NSB-kringhuis werken?

Antwoord

Lammigje en haar familieleden dachten dat het een goede dekmantel zou zijn. Als iedereen dacht dat ze bij de NSB hoorden, dan zou niemand vermoeden dat ze (joodse) onderduikers in huis hadden.

Vraag 32: Hoe denk je dat het was om in de voorkamer van het Stadskanaalster Achterhuis te leven? Aan wat voor regels moesten de onderduikers zich houden denk je?

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Vraag 33: Waarom denk je dat de familie Drenth zoveel onderduikers in huis opnam?

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Hoofdstuk 4 - Verzet

Vraag 34: Wat voor soort verzetswerk deed Cornelis Hoving?

Antwoord

Cornelis Hoving was actief bij de Ordedienst (OD), een illegale organisatie die voorbereidingen trof om aan het einde van de oorlog mee te kunnen vechten met de geallieerden. Groepen van de Ordedienst verzamelden militaire inlichtingen, voerden sabotageacties uit of probeerden wapens, munitie en springstoffen te bemachtigen.

Cornelis behoorde tot de Inlichtingendienst en verzamelde in het geheim gegevens om naar Engeland te sturen. Hij hielp daarnaast ook onderduikers en had ook een tijdje een joods meisje in huis.

Vraag 35: Waarom gebruikte Cornelis Hoving een schuilnaam?

Antwoord

Cornelis Hoving werd gezocht door de Duitsers en moest onderduiken. Daarom gebruikte hij ook een valse naam. Het was onder verzetsmensen heel gebruikelijk om één of meerdere schuilnamen te gebruiken om hun ware identiteit verborgen te houden. Er werden daarom ook valse persoonsbewijzen gemaakt.

Vraag 36: Denk je dat het belangrijk was voor mensen om in de oorlog via illegale krantjes nieuws te krijgen? Leg uit waarom.

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Vraag 37: Waarom brak de Meistaking uit?

Antwoord

De staking brak uit op 29 april 1943 en eindigde op 3 mei 1943. De Meistaking (ook wel April-meistaking of Melkstaking genoemd) was een landelijke staking tegen het bevel van de Duitse bezetter dat de voormalige Nederlandse militairen alsnog in krijgsgevangenschap in Duitsland moesten en daar moesten werken in de Arbeidsinzet.

Vraag 38: Wat was het politiestandrecht? En wat vind je van de reactie van de Duitsers op de staking?

Antwoord

Door het Politiestandrecht konden mensen die verzet pleegden zonder proces worden doodgeschoten door de Duitse bezetter. *Eigen antwoord van de leerlingen.*

Vraag 39: Vind je staken een goed middel om ergens tegen in verzet te komen?

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Vraag 40: Waarom werd geprobeerd het gemeentehuis van Stadskanaal in brand te steken?

Antwoord

Verzetsleden wilden de bevolkingsregisters met gegevens over de lokale inwoners vernietigen. Dan zou het voor de Duitsers veel moeilijker worden om mensen op te sporen en te arresteren (of in het ergste geval te fusilleren).

Vraag 41: Waarom werd de postwagen in Stadskanaal overvallen?

Antwoord

In de postwagons werden distributiebonnen vervoerd. Het verzet had veel bonnen nodig om onderduikers te voorzien van eten.

Vraag 42: Waarom denk je dat de verzetsmannen geen geweld gebruikten?

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Het is belangrijk na te denken of het wel of niet nodig is geweld te gebruiken om in verzet te komen tegen een (bezettende) machthebber. In de oorlog werden soms ook onschuldige burgers gestraft als het verzet geweld gebruikte. Dit waren represailles van de Duitse bezetter.

Vraag 43: Waarom werd Dirk de Ruiters ontslagen als Marechaussee?

Antwoord

Hij werd ontslagen vanwege 'Jodenbegunstiging'. Terwijl hij in doorgangskamp Westerbork werkte had hij geprobeerd joden te helpen door dingen voor hen te regelen en levensmiddelen mee te nemen.

Vraag 44: De Duitsers noemden Dirk de Ruiters een 'terrorist'. Waarom?

Antwoord

Dirk de Ruiters had een landwachter (pro-Duits) doodgeschoten toen geprobeerd werd om Dirk te arresteren.

Hoofdstuk 5 - Bevrijding

Vraag 45: Waarom waren de mensen in Stadskanaal verbaasd dat de bevrijders Polen waren?

Antwoord

Iedereen dacht dat de bevrijders Canadese soldaten zouden zijn. Stadskanaal werd bevrijd door een zelfstandige eenheid binnen het Canadese leger. Dit was een Poolse divisie, bestaande uit Polen die aan het begin van de oorlog Polen ontvlucht waren en naar Canada waren gegaan. Het land Polen was tijdens de oorlog bezet door zowel nazi-Duitsland als door de Sovjet-Unie (het huidige Rusland). Oost-Groningen werd bevrijd door Poolse bevrijders. De stad Groningen werd bevrijd door Canadezen.

Vraag 46: Waarom was het belangrijk dat het verzet had voorkomen dat de brug in Musselkanaal opgeblazen werd?

Antwoord

Het was de enige brug die nog niet door de Duitsers was opgeblazen en daardoor konden de Polen hier het water oversteken en een begin maken met de bevrijding van de provincie Groningen.

Vraag 47: Waarom werden er fietsen gestolen door de Duitsers?

Antwoord

De Duitsers stalen fietsen om sneller te kunnen terugtrekken.

Vraag 48: Waarom werd de brug in Onstwedde “No Smoking” genoemd door de Polen?

Antwoord

De brug was gemaakt van strobalen en kon dus in de brand vliegen als er bij de brug gerookt werd.

Vraag 49: Waarom konden de Polen op 12 april niet optrekken naar Tange Alteveer?

Antwoord

De Poolse troepen moesten wachten op versterking. Als ze door zouden gaan, zouden ze te ver van de troepen achter zich kunnen raken. Dan liepen ze het risico dat de Duitsers hen zouden omsingelen.

Vraag 50: De Polen waren duidelijk veel sterker dan de Duitsers. Waarom gingen de Duitsers toch vechten?

Antwoord

Bevel is bevel. De Duitse troepen moesten terug blijven vechten van hun leidinggevendenden (ook vanuit Berlijn).

Vraag 51: Hoe kwam het dat er burgerslachtoffers vielen bij Tange Alteveer?

Antwoord

Er werd hevig gevochten bij Tange Alteveer. Een aantal granaten van de Poolse troepen kwam verkeerd terecht, namelijk op een woonhuis waar burgers in zaten.

Hoofdstuk 6 - Herinnering

Vraag 52: Op welke dag herdenken we oorlogsslachtoffers? En wat doen we op die dag om te herdenken?

Antwoord

Op 4 mei herdenken we oorlogsslachtoffers. De vlag hangt halfstok en er wordt twee minuten stilte gehouden. In veel gemeentes worden herdenkingen gehouden bij oorlogsmonumenten. Er worden kransen gelegd en bijvoorbeeld gedichten voorgedragen.

Vraag 53: Kun je andere manieren bedenken om mensen en gebeurtenissen te herdenken?

Antwoord

Eigen antwoord van de leerlingen.

Vraag 54: Op welke dag vieren we de vrijheid? En wat betekent vrijheid voor jou?

Antwoord

Op 5 mei wordt gevierd dat we in een vrij land leven. Dit wordt onder andere gevierd met verschillende Bevrijdingsfestivals verspreid door het land. Ook in de stad Groningen is elk jaar een Bevrijdingsfestival waar iedereen welkom is, jong en oud, en dat gratis toegankelijk is. *Eigen antwoord van de leerlingen.*

Vraag 55: Welke groepen mensen worden herdacht met de oorlogsmonumenten in de gemeente Stadskanaal?

Antwoord

Er worden meerdere groepen oorlogsslachtoffers herdacht:

- gevallen verzetsmensen en bevrijders;
- gedeporteerde joden;
- burgers die door oorlogsgeweld om het leven zijn gekomen.

Vraag 56: Wat is een *Stolperstein*? Heb je wel eens een zien liggen?

Antwoord

Stolpersteine zijn herdenkingstekens, die geplaatst worden in de stoep voor het voormalige woonhuis van een oorlogsslachtoffer. *Stolpersteine* kan in het Nederlands worden vertaald met 'struikelstenen'.

Vraag 57: Waarom is het belangrijk te herinneren wat er in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd?

Antwoord

Tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn mensen op een verschrikkelijke manier onderdrukt, gediscrimineerd, buitengesloten, vervolgd en vermoord. Het is belangrijk om hier kennis over te hebben en de verhalen over de bezetting te bewaren en door te geven aan volgende generaties, zodat het in de toekomst niet weer gebeurt. Het is nodig dat wij leren te *herkennen* welke ideeën tot verkeerde visies en daden kunnen leiden, zoals het nazisme en (joden)vervolging.